

נית בכל התחומים הללו היא תרומה הכרחית ואפשרות לפתרון בעיות הביטחון של ישראל.

עד שנת 2000, ואולי הרבה קודם-לכן, ייתכן שינוי לטובה בכל הגורמים האמורים, עד כדי פתרון בעיות הביטחון של ישראל והגעתה לתקופה הבת־מלחמתית* שממנה נהנים חלקים נרחבים של אזורי תבל. אך יש להדגיש כי מתיאור זה לא נובעת המסקנה של המתנה באפס מעשה, או של אסטרטגיה של דחיית הכרעה. האסטרטגיה הבטחונית של תקופת המעבר צריכה לאפשר לישראל לעמוד בהצלחה מול הסתירות הפנימיות ומצבי חוסר האיזון הכרוכים בתקופה זו ולסייע לקיצורה ככל האפשר באותם התחומים שיש לאל ידה לסייע בכך:

● ליזום ולאפשר קיום דינמיקה של שלום בעולם הערבי על-ידי דר־שיח דיפלומטי והסכמים חלקיים שונים.

● להניח תשתית קונסטרוקטיבית למציאות של שלום בשטחים על-ידי דר־שיח של מעשים.

● להניח תשתית בטחונית למניעת מלחמה, או לניצחון בה אם תפרוץ בכל זאת, כדי לאפשר את המשך תקופת המעבר עד לתקופה הבת־מלחמתית.

תקופת מעבר מלחמתית

כשם שהעולם נחלק לארצות בלתי־מפותחות, מתפתחות ומפותחות, כן ניתן לחלק את העולם במקביל לארצות קדם־מלחמתיות, מלחמתיות ובת־מלחמתיות, וכמעט בגלל אותן סיבות של היעדר איזון פנימי ותופעות־בוטור אחרות בהתפתחות הארצות הללו. הארצות המתועשות והמפותחות כגון רוסיה, אמריקה ומדינות אירופה הן ארצות בת־מלחמתיות, מכל נקודת מבט שהיא. ראשית, הן איבדו כל צורך במלחמה, שכן התפתחות המשק המודרני תלויה יותר ברמה הטכנולוגית מאשר במרחב הטריטוריאלי וגם אוצרות טבע זול יותר לקנות בכסף מאשר בכוח הנשק, במחיר כלכלי מאשר במחיר מלחמתי. שנית, מחיר המלחמה (וכל מלחמה גדולה בעתיד תתנהל בצל האימה של הנשק הגרעיני) עושה אותה לבלתי מתקבלת על הדעת. על סדר היום של המשא־ומתן בין המעצמות הגדולות עומדות לא הבעיות של חלוקת אזורי השפעה וקביעת גבולות חדשים, כי אם הבעיות של הורדת מתח ההזדיינות וצמצום ההשקעות בכל־ינשק, באמצעי השיגור וההלם.

עדיין נותרו מחסומים של חשדנות ויריבות. שרידי עולם מושגים ישן עדיין שזורים בחשיבה האסטרטגית ומעכבים את התהליך של עיצוב פני המחר. אבל אני מאמין כי המשא ומתן הבינ־מעצמתי הוא בכיוון של אנט־מלחמה, אפילו התפרקות ממלחמה. לעומת זאת, באזורים הבלתי־מפותחים עדיין משתוללת המלחמה בצורותיה המגוונות — בין במרידות מקומיות, בין במלחמות טרור

בעיות הביטחון והשלום של ישראל הן בעיות של תקופת מעבר היסטורית, שעל אף היותה רצופה סכנות ואתגרים קשים לכל אורכה, ניתן לראות את קיצה ואת הדרך אליו — לפחות כאפשרות סבירה ביותר. אורכה של תקופת המעבר ומה שיקרה במהלכה יושפעו מחמישה גורמים עיקריים של אי־יציבות וחוסר איזון, אשר חלקם תלויים גם במדינת ישראל וחלקם אינם ניתנים לשינוי על ידה:

הגורם הראשון: מצבו הבלתי יציב של העולם הערבי הנתון עדיין בשלב היולי של התפתחותו — שלב סוער, מתפרץ ומלחמתי הן כלפי פנים והן כלפי חוץ. העולם הערבי נזקק עדיין לאיבה המלחמתית כנגד ישראל כאחד האפיקים העיקריים לפעילותו ומרצו הבלתי מרוסנים. אבל הוא משלם על כך מחיר כבד והוא נקלע יותר ויותר לתחושת הצורך ביציבות ובהתגברות על כוחות ההרס הפנימי הטמונים בו.

הגורם השני: הנפט הערבי שהעולם זקוק לו. העולם הערבי הבלתי יציב מפחיד את העולם המערבי ה"מתמרן" אותו באמצעות גורם הנפט. ייתכן מאד שתוך עשר — עשרים שנה תקטן תלות זאת ותהפוך לגורם שולי שאפשר בלעדי. וזאת אם בגלל תוחלת החיים של בארות הנפט עצמן (25—30 שנה) ואם בגלל תוחלת תלות המערב בנפט, שתקטן עם פיתוח מקורות אלטרנטיביים וחיסכון (10—15 שנים).

הגורם השלישי: התפתחות אמצעי הלחימה מתקרבת גם במישור הישראלי־ערבי לסף האימה מפני כל מלחמה נוספת. לא מן הנמנע שאימה זו תגבר על האיבה לישראל ועל אי־היציבות הפנימית בעולם הערבי. ספק אם מחסום־אימה זה יוקם כבר בשנות השמונים, אבל ייתכן שהוא יתייצב בשנות התשעים עד לסביבות שנת 2000.

הגורם הרביעי: מאזן כוחות ויחסים בין מעצמות־העל שיאפשרו להן ויאלצו אותן להשליט "כללי משחק" של שביתת נשק ביניהן (דטאנט) ולהחילם גם על המזרח־התיכון, כדי למנוע הידרדרות לשואה גרעינית. מאזן כזה טרם הושג וסכנת השואה הכרוכה בהיעדרו גורמת למועקה הולכת וגוברת.

הגורם החמישי: חוסר היציבות של הקיום הישראלי כפי שהוא נראה בעיני הערבים. הציונות וישראל הופיעו על מפת המזרח־התיכון באיחור טראגי ולא בעוצמה מספיקה. ישראל, "עדיין תקועה באמצע הדרך הציונית" והיא עדיין שבויה בפער עמוק בין הצרכים לבין האפשרויות. הערבים יכולים עדיין לטפח תקוות של התנוונות הקיום הישראלי וחיסולו — מבחינת המאזן הדמוגרפי (עליה וירידה וריבוי טבעי), מבחינת מאזן התשלומים (התקדמות לעצמאות כלכלית), מבחינת הפער החברתי והעדתי ומבחינת העוצמה הצבאית (קיום מאזן כוחות כמותי ואיכותי, פנימי וחיצוני). השלמת ההגשמה הציר

* בת־מלחמתית — אחר מלחמתית — המערכת.

• פרק מתוך ספר העומד להופיע בהוצאת כתר.

לתקופת מעבר

וראשונה בנתיב צבאי מובהק על-ידי משלוחי נשק ומומחים צבאיים. הרוסים השקיעו במצרים מאז 1954 ועד 1974, מועד סילוקם משם, כעשרה מיליארד דולר בציוד צבאי, על מנת לגלות לאחר-מכן שהיתה זו טעות, לא רק אידיאולוגית אלא גם פוליטית.

חזיתות הפנים הגלויות והסמויות

השאלה הנשאלת במזרח-התיכון היא האם התפתחות זו של צבאיות מופרזת — וממילא של פניה לעבר המל-חמה בכל הזדמנות אפשרית — נושאת בחובה את השינוי הדיאלקטי של מעבר מחברה טרופת-מלחמה לחברה המוכנה להשקיע ברקונסטרוקציה העצמית שלה; האם התפתחות זו טומנת בחובה שינוי של מעבר מהנהגה המצוידת במשקפות המכוונות לשדות הקרב, להנהגה הרוכשת מיקרוסקופים כדי לראות את החייד-קים האוכלים את רקמת חברתם בביטם שלהם.

במדיניות, כמו בטבע, ישנה פעילות מתמדת של כוחות סותרים ונוגדים והם היוצרים התפתחויות ועל כן אירר-עים בלתי-צפויים. הארץ הערבית הגדולה, מצרים, שזמן רב היה נראה כאילו מובטח לה מקום הכבוד של הגמוניה בעולם הערבי וגם צעדה ממילא בראש צבאות ערב לעבר המלחמות כולן — מגלה לפתע חזיתות סמו-יות שנבנו והלכו מבלי שהיא תחוש בהן. אולי בראש התפתחויות אלה יש לציין את תהליך העיור של מצרים. בראשית המאה הזו היתה מצרים ארץ בת עשרה מיליון תושבים, ארץ של פלחים וחקלאות עתיקת ימים ומפגרת. החקלאות המצרית נשאה על שכמה שתיים—שלוש ערים בורגניות נחמדות, שבהן התגודדו אצילי הארץ בחצר מלכות מסוגן באורח צרפתי. היתה זו אצולה בעלת גוון לבנטיני ומזג נינוח, שינקה את קיומה מהנהר ומהתעלה הזורמים לאיטם, אולם במשך פחות ממאה שנים גדלה מצרים ללא בקרה וללא מעקב לארץ שונה לחלוטין. קמו בה ערי ענק ותושבי קהיר מונים היום אותו מספר תושבים שמנתה מצרים לפני כ-70 שנה. כאשר רוב התושבים הם פלחים המגדלים את הבצל והקמח שלהם, יכולה הארץ להיות מסוגרת בפני הבעיות של היום, שהן בעיות של צמיחה כלכלית מלווה באינפלציה דוהרת ושל עימות חברתי מול הצפיפות הגדלה והולכת בערים. הפלח יכול היה לגדל את האורז והכותנה כמעט מבלי להיות מושפע ממחירי הדיור, התחבורה והמזון. הוא ירש, אמנם בדלות, מאבות-אבותיו את בית החימר, החמור וג'הירק. אולם כאשר בנו של הפלח עובר לגור בקהיר, או אלכסנדריה, הוא צריך להגיע ממקום מגוריו למקום עבודתו באוטובוס, הוא מוצא את הכבישים עמוסים לעיפה, את מחירי הנסיעה עולים ומתייקרים והוא מתקשה למצוא לעצמו דוור ואפילו מקום עבודה. הוא עובר מחיים של מסורת למצב של קיפוח, מהרגל — למרידה, מהשלמה — לספקנות חדשה. אין בכלל להשוות את דרכי הניהול של ארץ בת עשרה מיליון תושבים לדרכי הניהול של עיר בת קרוב לעשרה מיליון

שלבשו צורה בינלאומית ובין במלחמות מקומיות שונות. אפריקה, ובמידה מסוימת גם אסיה ודרום אמריקה, הן עדיין יבשות מועדות למלחמות-פנים ולמלחמות בין-מדינות המתפרצות כהרי געש במקומות שאינם מסומנים במפה ובמועדים שלא ניתן לצפותם מראש.

איזור המזרח התיכון הוא גם איזור מתפתח וגם איזור מעבר ממצב של קדם-מלחמה למצב של בתר-מלחמה. מבחינת ההרס, הקורבנות, המחיר והחרירות, עלתה מלחמת לבנון, שנמשכה כ-20 חודש, על כל המלחמות שהתנהלו בין ערב לישראל. בלבנון היו למעלה מ-60 אלף הרוגים, 200 אלף פצועים וכמיליון פליטים ועקורים. הם השאירו את העולם מופתע ופעור-פה מול מלחמה אכזרית וחסרת-שחר זו. לא היתה זו המלחמה היחידה במזרח-התיכון. מצרים לחמה בתימן, העיראקים לחמו בכורדים, המרוקאים התנגשו באלג'יראים, מרידות פנים ומלחמות טרור פוקדות את האיזור הזה ללא הרף. המז-רח-התיכון הפך להיות לאיזור המחומש ביותר בעולם, לאיזור שמוציא כספים ואנרגיה לאומית ומקדיש משא-בים לעניין המלחמה באופן הנמצא מחוץ לכל יחס לגודלו ולאפשרויותיו. עלינו לשאול עצמנו מדוע? האם זה עניין של פרופיל לאומי? האם זה עניין של נטיה דתית ומבנה נפשי, או שלב בהתפתחות כלכלית וחברתית ומבנה מדיני?

ההיסטוריון הצרפתי פרננד בראודל, גורס בספרו על העולם היס-תיכוני במאה ה-16, כי עלינו לתת את דעתנו להתפתחויות יותר מאשר לאירועים. האירועים הם תוצאה של התפתחויות כלכליות, חברתיות ומדיניות — בין אם הן נראות לעין, בין אם הן מתרחשות מתחת לפני הקרקע. לגרסה זו יש תוקף שכנוע רב גם בימינו. המלחמות במזרח-התיכון אינן התפרצויות מבודדות ומנותקות זו מזו, גם אם כל אחת מהן היא מפתיעה כשלעצמה בנסיבותיה ובהשלכותיה. העולם הערבי עדיין בנוי על מסד צבאי. בצבאות ערב הושקע באדם ובחומר יותר מאשר באיזה שהוא רובד לאומי אחר. סעודיה, שהיא לכל הדעות ארץ פרימיטיבית, בונה צבא מודרני ביותר, אבל לא על סמך צמיחה של מערכת חינוכית ומנהלית פנימית, אלא על קביים חיצוניות של סיוע, הדרכה ותחזוקה. למצרים עדיין אין תעשייה, אבל יש לה כלי מלחמה מהחדשים בעולם. התקציב הצבאי בכל ארצות-ערב עולה לאין ערוך על ההוצאות השוטפות לחינוך, בריאות ותעשייה גם יחד. חסרה במדינות אלה גם מערכת האיזונים והריסונים שבלעדיהם נוטה החברה לעיוותים. אין בהן עדיין מנגנון של הרהור שני, של שיקול דעת נוסף. הפרלמנטים מדומים, אמצעי התקשורת נתונים לפיקוח, האיגודים המקצועיים כמעט אינם קיימים וקבוצת-הלחץ העיקרית היא הקצינים והצבא. עד כמה מעוותת התמונה ניתן לעמוד מדרך החדירה של רוסיה הסובייטית לאיזור. היא לא עשתה זאת בדרך הראויה למדינה סוציאליסטית, כלומר על ידי סיוע כלכלי בתעשייה ובחקלאות אלא עשתה זאת בראש

תושבים. אנו עדים יותר ויותר לכך שהממשל המצרי שוב אינו חופשי להשקיף ממגדלי השן שלו לעבר אופקי המלחמה. הוא חייב לספק תשובות מהירות לתבערות פנימיות ההולכות ונשנות בקצב מטריד, שאינו נותן מנוח.

בד בבד עם עליית המתח החברתי כתוצאה מהשינוי הסטרוקטורלי, מתברר שגם הדינמיקה הטכנולוגית תובעת מנה גדולה מהעוגה הלאומית לצורכי חימוש. דבר אחד הוא להקים חיל פרשים אפילו על גמלים, כפי שהקימה מצרים בראשית המאה הזו, ודבר שונה לחלוטין הוא להקים חיל אויר שכל מטוס בו עולה עשרה מיליון דולר ויותר. בהכרח הולכת ונוצקת סתירה בין התביעה לספק מזון ושירותים לאוכלוסיה עירונית הנתונה לרוחות הדוקרות של האינפלציה העולמית, לבין הרצון לרכוש נשק חדיש. שליטי מצרים לומדים בדרך קשה ומסוכנת את החוכמה הפרסית העתיקה הגלומה בפתגם שדריוש המלך מצטט (אמרה של המלך הפרסי הרדשיר) שאי-אפשר לקיים עוצמה בלי צבא ואי-אפשר לקיים צבא בלי כסף ואי-אפשר לצבור כסף בלי חקלאות ואי-אפשר לקיים חקלאות בלי צדק. ההבדלים בין אז להיום רבים, אך גרעין האמת העיקרי הטמון באמרה זו נשאר בתוקפו. היום אי-אפשר לספק אמצעי לחימה מהכנסות החקלאות, אלא ממקורות הטכנולוגיה המתקדמת או מאוצרות הטבע ובעיקר נפט. אך למצרים אין לא זה ולא זה וממילא אינה יכולה לקיים לאורך זמן — לא עוצמה צבאית ולא צדק. היא נאלצת לרדת ממרום הכסא של ההגמוניה הערבית, לעבר התלות המשפילה בארצות שלא נחשבו בעבר יותר מאשר מדינות משניות ולהסיר את הכובע מהראש הגאה, כדי לבקש למלא אותו בתרומה מסעודיה או מכווית. הנדיבים הגדולים ביותר בעולם אינם מספקים כסף כדי לחלץ את העני מעונו. לכל היותר הם מוכנים לעזור לו לגבור על מצוקה אחת, כדי להשאירו חסר ישע מול המצוקה הבאה. אבל לא רק השינויים בצרכים החברתיים והעליה במחירי הנשק מעמידים את מצרים מפני דילמה בלתי אפשרית כמעט. ככל שהמזרח התיכון הולך ומצטייד בנשק חדיש הוא לומד גם את כוח ההרס הטמון בו, לא רק את מחיר הטכנולוגיה שיצרה אותו. באופקי המזרח התיכון כבר נראים הטילים המסוגלים לקלוע ב„מטרת נקודה“ ולהם ראשים עם נשק בלתי-קונבנציונלי. המאמץ המלחמתי של המזרח התיכון יכול כבר לראות את קצה הגיונו בטווח של זמן שאינו מחייב נבואה אלא יכול להישען על מועד ודאי כמעט.

מה שנכון לגבי מצרים נכון גם כלפי שאר ארצות ערב. מי שיש לו נפט ואין לו מלחמה — מצבו יותר טוב משל זה שמשקיע את עצמו במלחמה ואין לו נפט. אבל גם מי שיש לו נפט אינו יכול לרבוץ על מי מנוחות. כי גם הנפט מגייס את האויבים מבית. לכאורה, יכלו השייחים מסעודיה להתענג בארמונות הפאר האולטרא-מודרניים שלהם ולשגר צייקים לכל דיכפין ולכל נצרף באיזור.

אבל בליבם הם יודעים שכל מיליון טון נפט שהם מפיקים מגייס במחשכים אויב בלתי נראה, אך אויב ודאי, אויב הנקרא בניהם — הרדיקליזם החיצוני והפנימי.

הנסיכים הסעודים יודעים יפה מאוד כי לאחר שיבנו צבא הם ימצאו עצמם בעימות עם הקצינים שהם עצמם גידלו. קדאפי בלוב היה שלישי המלך והוא גם זה אשר סילק אותו. גם מלך עיראק סולק באותה דרך, ולא לחינם ניבא פארוק את סופו בשפה ציורית שהוא שאב מנסיון חייו: בסופו של דבר המלכים היחידים שיוותרו במזרח התיכון יהיו אלה המצוירים על הקלפים שבהם אנו משחקים. ארצות הנפט המממנות היום את הארגון נים הצבאיים ואת ארגוני הטרור יודעות עמוק בליבן שהן מפרנסות את הכוח שעלול להסיר את ראשן.

השלום נישא על כתפי ההתפתחויות

מצב זה של סתירות פנימיות חריפות וחוסר יציבות בעולם הערבי בתקופת המעבר המלחמתית הוא הגורם להפתעות הקיצוניות ולפער המדהים בין התכנונים המדיניים והצבאיים וסעיפי המצעים המפלגתיים מצד אחד, לבין ההתפתחויות הצבאיות והמדיניות עצמן מצד שני. כמעט כל המהלכים המדיניים והצבאיים בעשור האחרון לא נחזו מראש. כן לא נחזו מראש דרכי סיומם ותוצאותיהם. ספק רב אם נאצר חזה את מלחמת ששת הימים. מתקבל על הדעת שהוא רצה לערוך מפגן כדי להציל את סוריה ממהלכיה הבלתי-אחראים בגבול הצפוני של ישראל, כאשר היא ניסתה להטות את הירדן ממהלכו, תוך רווח זול לעצמו. המפגן הצבאי במדבר סיני הפך לפתע בעיני העולם להצלחה מדינית גדולה והדבר התקבל בהשתאות על ידי העיתונות העולמית. נאצר לא עצר בהתרגשותו והחליט לנצל את המפגן הצבאי לאיום של ממש, עד כדי חסימת מצרי טיראן ללא כל סיבה הנראית לעין. מכאן ואילך הקדימו המאורעות את עושיהם והוא מצא עצמו מפורק מכל נכסיו תוך שבועות קצרים בלבד. ישראל ודאי לא התכוונה להשתלט על סיני ורמת-הגולן והדבר האחרון שהיה עולה על דעתה היה להשתלט על יהודה ושומרון. לא חוסיין ולא ישראל תיכננו מראש את הצטרפותו הפתאומית של המלך הירדני להרפתקה המצרית. לא חלף זמן רב וישראל הופתעה במלחמת יום-הכיפורים. ההתפרצות של מלחמה זו עמדה בניגוד לכל הערכות-המצב שנעשו בישראל, אך אם פתיחת המלחמה היוותה הפתעה לישראל, הרי סיום המלחמה היווה הפתעה לערבים. אין להעלות כלל על הדעת שאסד היה יוצא להתקפה על ישראל, כדי לגלות שהוא הפסיד את מחצית הכלים שלו, חלק ניכר מאנשיו וגם טריטוריה נוספת.

אני מאמין שגם מלחמת לבנון, שנתיים לאחר מלחמת יום הכיפורים, היוותה הפתעה לכל המתכננים ולכל הפרשנים במזרח התיכון — גם תחילתה וגם סופה של המלחמה. אני סבור שהרוסים הופתעו מסילוקם ממצרים, מכניסתם ללוב ומאי-הנוחיות שלהם בסוריה.

אני סבור שהאמריקאים לא העלו על דעתם שהם יוכלו לצבור כל כך הרבה נקודות ממאורעות לא מתוכננים אלה. אבל לא רק שכל ההתפתחויות הללו הביאו לשרשרת הפתעות במזרח התיכון, גם הצלקות וגם ההסדרים שהן השאירו בעקבותיהן לא נחזו מראש בשום מצע מדיני ובשום תכנון מבצעי. כך, לדוגמה, לא יכול היה איש לצפות מראש את מדיניות „הגשרים הפתוחים” בינינו לבין ירדן. איש לא צפה מראש את הסדרי הביניים בינינו לבין מצרים וסוריה. הסדר הביניים השני עם המצרים היה מפתיע במיוחד שכן הוא גרם למודל בטחוני ומדיני חסר תקדים: בשטח שאינו עולה על עשרה ק"מ רבועים נמצאות שלוש תחנות התראה זו ליד זו — אחת ישראלית, אחת מצרית ואחת אמריקנית.

אני מאמין שגם מדיניות „הגדר הטובה” כמו השתלטות הצבא הסורי על לבנון הן בגדר הפתעה כפולה. אבל במקביל אפשר לומר אותם דברים על האמצעים הצבאיים. מלחמת ששת הימים היתה המבחן הגדול ביותר בהיסטוריה, ליתרונות שבאלקטרוניקה הצבאית. מלחמת יום הכיפורים היוותה את ההתנגשות הגדולה ביותר של שריון ואויר בתשלובת ובעימות עם דור טילים חדש. היא המחישה שוב שכל הצדדים חייבים להביא בחשבון לא רק את ההפתעה שבפתיחת מלחמה, אלא את ההפתעות הטמונות במהלך המלחמה ובאפשרויות סיומה. אני מאמין שתוך עשר-עשרים שנה יגיעו כל התהליכים הללו, המועקות הכספיות והקטלניות הכרוכות בנשק החדש ובשימוש בו, והעזועים החברתיים והמדיניים שהוא גורם להם, לשיא שיאלץ את האיזור לפרוש מפרשת הדרכים המלחמתיות שלו ולעלות על דרך מפורשת יותר של הסדר, דו-קיום והשלמה. אני מאמין שהשלום במזרח-התיכון לא יבוא אך ורק כתוצאה של מערכת היחסים בין ישראל לבין ערב, אלא כי הוא נישא כבר עכשיו בשקט, באיטיות ובוודאות, על כתפי ההתפתחויות שאיש לא יכול לעצור בעדן או למנוע אותן.

לסמן את הכיוון לא את המפה

אני מאמין שהבעיה המרכזית במזרח התיכון היא כיצד לעבור את הפרוזדור המפריד בין איזור הנתון עדיין בטל-טלות מלחמתיות לבין איזור שלפי כללי הדיאלקטיקה המוכחת הוא מתקדם לעבר עידן בתר-מלחמתי. הבעיה היא כיצד לעבור את הפרוזדור הזה ללא מלחמות נוספות שלא יפתרו דבר ורק יתבעו מחיר כבד בדם, בהרס, בשנאה ובכאב. מאז הקמת המדינה היו ארבע התלקחויות מלחמתיות גדולות וביניהן רצף של התנגשויות צבאיות — כולן כתוצאה מתוקפנות ערבית אשר התאפ-שרה מאז אמצע שנות החמישים הודות לסיוע צבאי ומדיני סובייטי. החשש מתוקפנות-פתע ערבית מחייב את ישראל לכוונות מירבית ורצופה בתנאי נחיתות כמותית וחוסר איזון שבין שתי המערכות, הישראלית והערבית. מצד אחד — מערכת צבאית ערבית סדירה וגדולה, המצויה בתנאי הפעלה מיידיים, מצד שני מערכת צבאית

ישראלית, שכוחה העיקרי טמון בצבא מילואים ואשר גיוסה מזעזע את המשק. אל לנו לשכוח, כי לכל אורך תקופת המעבר הממושכת בה אנו נתונים, אנו צפויים לסיכוני מלחמה, במצב של אסימטריה בממדי העוצמה ובמרכיביה: המבנה הבלתי-יציב של העולם הערבי המהווה כר נרחב לחדירת ברית המועצות ולהשפעת גורמים רדיקליים. הערכת הסיכונים לקיומה של מדינת ישראל חייבת להתבסס על שיקול היכולת המעשית של מדינות ערב ולא רק על ניסיון לנבא את כוונות משטריהן ואת מגמת התפתחותן בעתיד. מציאות זו מחייבת את ישראל לנקוט שני מהלכים שלכאורה יש ביניהם סתירה, אבל למעשה הם משלימים אחד את השני. מצד אחד, היא חייבת להוכיח לערבים את אי-הכדאיות שבמלחמה עצמה, ואת יכולתה הבלתי-מפוקפקת להרתיע ולהכריע בתחום הצבאי. היא חייבת לשמור לפחות על מהלך אחד קדימה, בתחומי החימוש, ברמה של האיכות האנושית והכוונות הלאומית. היא חייבת להצטייר בעיני הערבים כארץ שאינה ניתנת לכיבוש, או לחיסול הדרגתי בכוח צבאי. מצד שני, חייבת ישראל לשמור את דלתות האופצ-יות להסדר פתוחות לרווחה. גם בתחום הצבאי וגם בתחום המדיני חייבת ישראל לשמור על שני יסודות — על יסוד התושיה וההפתעה באמצעים ועל יסוד הוודאות במגמת פניה האמיתית, כלומר, ברצונה הכן להגיע לשלום. על ישראל לחתור לשלום גם בדרכים לא סלולות ולחפש גם פתרונות לא מקובלים.

איני מכיר מפה, תהא יזנית ככל שתהא, מבית הוצאה ישראלי, שיש לה סיכוי להתקבל על לב הערבים. ואיני מכיר מפה ערבית, תהא ותרנית ככל שתהא, שיש לה סיכוי להתקבל על לב ישראלי. יתר על כן, גם התפישה של שלום כפי שמבוטאת היום על-ידינו מצד אחד ועל-ידי הערבים מצד שני מרמזת על חילוקי דעות יותר מאשר על הסכמה. דבר זה אולי יותר מכל דבר אחר חייב לדרבן אותנו לחפש פתרונות בדרכים לא סלולות, פתרונות שאינם נסמכים על תקדימים מקובלים, כי אם על שילוב של מרכיבים מדיניים, כלכליים וצבאיים שאינם נחשבים למקובלים. מתקבל יותר על דעתי, למשל, שניתן לבנות לאורך הירדן מערכת התראה משותפת ירדנית-ישראלית דוגמת זו הקיימת בסיני, יותר מאשר למתוח גבולות. אני מעריך שיותר קל להתחיל מהקמת תשתית לשיתוף פעולה כלכלי בינינו לבין הירדנים ובין תושבי יהודה ושומרון, מאשר לערוך מפת גבולות מוסכמת בין שלושת המרכיבים הטריטוריאליים האלה.

חוששני שאלה הדורשים שנציג תכנית שלום עם מפה מודפסת, הם בגדר דוחקי קץ העלולים לדחוף את כולנו לעבר מלחמה נוספת, ובעיני עדיף לסמן בשעה זו את הכיוון ולא את הדגם. עלינו להישען ולרכוב על גלי ההתפתחות שהיא בלתי נמנעת והמובילה לכיוון של שלום, אך להיזהר בפרוגרמות נוקשות העלולות לשים את התקוה הזו לאל.